

## PËRDORIMI DHE ZBATIMI I PROGEMEVE MËSIMORE TË HARTUARA NË BAZË TË KURRIKULËS SË BAZUAR NË KOMPETENCA

Selim Mehmeti  
 Instituti Pedagogjik i Kosovës  
 Selim.Mehmeti@rks-gov.net  
 Osman Buleshkaj  
 Recensent: Prof.asoc.dr.Zeqir Veseli

### **Abstrakt**

Zhvillimi i kurrikulës së bazuar në kompetenca dhe zbatimi i saj është një temë aktuale, me rëndësi të veçantë në hulumtimet e fundit në Kosovë. Edhe pse reforma kurrikulare e arsimit parauniversitar në Republikën e Kosovës ka filluar para tetë vjetësh, ende nuk është bërë zbërthimi i plotë i saj në programe mësimore dhe nuk është bërë shtrirja e zbatimit në të gjitha klasat. Ky punim do të shpalosë vlerësimet e mësimdhënësve për strukturën dhe përmbajtjen e programeve të reja mësimore të hartuara në bazë të kurrikulës së bazuar në kompetenca dhe për fillimin e zbatimit të tyre në periudhën e parë të vitit shkollor 2016/2017. Punimi derivon nga një raport më i zgjeruar, i përgatitur për MASHT-in, dhe prezanton përmbledhjen e të dhënave të siguruara përmes një instrumenti të vlerësimit pesë shkallësh, të administruar me 395 mësimdhënës nga 72 shkolla të përfshira në zbatimin e kurrikulës së re, të cilët punojnë me programet e reja mësimore në klasën përgatitore, klasat 1, 6 dhe 10. Rezultatet tregojnë se programet e reja mësimore në përgjithësi kanë përmbushur pritjet e mësimdhënësve, të artikuluar gjatë pilotimit të kurrikulës së re, përgjithësisht kanë strukturë përmbajtjesore të qartë dhe të kuptueshme nga mësimdhënësit dhe kanë filluar të përdoren nga mësimdhënësit e klasave në të cilat zbatohen ato. Gjithashtu, rezultatet tregojnë se fillimi i zbatimit të programeve të reja mësimore përshkruhet me sfida të ndryshme, që dallojnë varësisht nga specifikat e lëndëve mësimore dhe specifikat e shkollave ku punohet me programe të reja, si për mungesë të disa udhëzimeve metodologjike specifike për zbatimin e programeve mësimore, ashtu edhe për mospërgatitje të duhur për fillimin e punës me programe të reja mësimore. Në përmbyllje të këtij artikulli do të ofrohen orientime për finalizimin e programeve mësimore për këto klasa, mbështetjen që duhet ofruar për zbatimin cilësor të programeve mësimore në nivel shkollë dhe për hartimin e programeve të reja për klasë të tjera, nga këndvështrimi i ndikimit që kanë në shtrirjen e zbatimit të kurrikulës së re në shkollë vendi.

**Fjalët çelës:** zhvillimit të kurrikulës, fushë kurrikulare, kompetenca, program mësimor, lëndë mësimore, klasë.

### **Abstract**

*The development of competency-based curricula and its implementation is an actual topic, particularly in recent researches in Kosovo. Although the curricular reform of pre-university education in the Republic of Kosovo began eight years ago, its complete extent in curricula has not yet been implemented; its implementation has not been extended to all classroom settings. This paper outlines teachers' opinions on the structure and contents of new curricula based on competence-based curricula, and their implementation in the first period of the 2016/2017 school year. It is derived from an expanded report prepared for Ministry of Education, Science, and Technology, and presents a summary of the data provided through a five-step assessment instrument, administered by 395 1<sup>st</sup>, 6<sup>th</sup>, and 10<sup>th</sup> grade teachers from 72 schools involved in implementing the new curriculum. The results show that the new curriculum programs have generally met the expectations of teachers during the piloting of the new curriculum. These programs have a clear and understandable content structure and have begun to be implemented by the class teachers to which they apply. Its findings show that at the initial stage of its implementation, the new curricula was characterized with different challenges that differ depending on the specifics of the subjects and the specifics of the schools where the new programs are being implemented. The lack of specific methodological guidelines for implementing the new curricula and the lack of readiness towards it was a great challenge. However, we will provide guidelines for finalizing the curriculum for these classes, support for implementing it, and guidelines for developing new curriculum for other classrooms based on the perspective of the influence they have in extending the implementation of the new curriculum at national level.*

**Key words:** curriculum development, curriculum area, competence, curriculum, subject, class.

## I. HYRJJE

Ministria e Arsimit, e Shkencës dhe e Teknologjisë (MASHT), me Kornizën Kurrikulare (2011) dhe Kurrikulat Bërthamë (2012), ka përcaktuar qasjen e kurrikulës me bazë kompetencat, rezultatet e të nxënit për kompetenca, përfaqësimin, shtrirjen, organizimin dhe rezultatet e të nxënit për fusha kurrikulare, të cilat u pilotuan në 95 shkolla. Gjatë procesit të pilotimit, u identifikuan nevojat për të përcaktuar kohën mësimore minimale për çdo lëndë mësimore në klasat përkatëse, zbërthimin e rezultateve të të nxënit të fushës në rezultatet e të nxënit të lëndës, shtrirjen e temave mësimore dhe organizimin e tyre në programe mësimore të lëndëve për klasë, me udhëzime përcjellëse për zbatim në praktikën e klasës, si dhe u identifikuan nevojat për mbështetje të shkollave gjatë zbatimit të programeve të reja mësimore. Mbi këtë bazë, gjatë vitit 2016, MASHT-i ka rishikuar Kornizën Kurrikulare dhe tri Kurrikulat Bërthamë për arsimin e përgjithshëm dhe ka përgatitur e prezantuar programet mësimore për klasën përgatitore, klasat 1, 6 dhe 10, të cilat filluan të zbatohen me fillimin e vitit shkollor 2016/2017, në 72 shkolla të arsimit të përgjithshëm.

Divizioni për kurrikula në MASHT ka udhëhequr punën e grupeve punuese, të cilat për një kohë relativisht të shkurtër kanë hartuar 61 programeve mësimore për klasën përgatitore dhe klasat 1, 6 dhe 10. Programet e reja, të hartuara në bazë të kurrikulës së re, janë prezantuar në shtatë punëtori informative, të organizuara nga MASHT-i, për mësimdhënës dhe udhëheqës të 72 shkollave që ishin përcaktuar të vazhdojnë zbatimin e kurrikulës së re. Informimi i mësimdhënësve dhe drejtorëve të shkollave u fokusua në strukturën, përmbajtjen dhe metodologjinë e zbatimit të programeve të reja mësimore për klasat në të cilat filloi zbatimi i tyre. Gjithashtu, gjatë punës, të organizuara në qendrat rajonale, mësimdhënësve dhe drejtorëve të shkollave me CD iu shpërndanë programet e reja mësimore të zhvilluara për klasat në zbatim të kurrikulës së re.

Ndërkohë, duke u bazuar në programet e reja mësimore, mësimdhënësit e 72 shkollave në zbatim të kurrikulës së re kanë bërë përgatitjet e planifikimeve mësimore nga plani vjetor deri te plani i orës mësimore. Kurse, trajnimi i

mësimdhënësve që filluan të punojnë me këto programe mësimore u bë në tetor-nëntor 2016, përkatësisht rreth dy muaj pas fillimit të vitit shkollor 2016/2017.

Finalizimi i programeve mësimore për këto klasa nga MASHT-i ishte planifikuar të bëhet në dhjetor të vitit 2016, gjegjësisht në janar të vitit 2017, pasi të jenë marrë informacionet mbi përvojat e mësimdhënësve në zbatim të këtyre programeve dhe rekomandimet për ndryshime dhe plotësime të nevojshme. Ndërsa, shtrirja e zbatimit të kurrikulës së re në të gjitha shkollat e Kosovës ishte planifikuar të bëhet në vitin shkollor 2017/2018, duke filluar në klasën përgatitore, klasat 1, 6 dhe 10.

Për të vlerësuar nëse struktura dhe përmbajtja e programeve mësimore janë e qarta dhe të kuptueshme për mësimdhënësit që punojnë me këto programe dhe nëse procesi i fillimit të zbatimit të programeve mësimore për klasën përgatitore, klasat 1, 6 dhe 10 në këtë vit shkollor (2016/2017), është duke ecur mirë, MASHT-i autorizoi Institutin Pedagogjik të Kosovës të bëjë këtë studim, i cili u realizua gjatë kohës së mbajtjes së trajnimeve të mësimdhënësve, të organizuar sipas fushave kurrikulare. Rezultatet e këtij studimi iu prezantuan koordinatorëve për kurrikula në MASHT, në dhjetor të vitit 2016.

## II. SHQYRTIMI I LITERATURËS

Zhvillimi apo rishikimi i kurrikulave është proces që lidhet me ndryshimet në arsim dhe ka për qëllim t'u përgjigjet sfidave me të cilat ballafaqohet shoqëria, apo t'u përshtatet zhvillimeve në shoqëri, arritjeve në shkencë, teknologji, si dhe arritjes së vizionit që e përcakton shoqëria për të ardhmen. Arsyeshmëri të tilla, të përafërta me këtë që u tha më lart, gjejmë në shumicën e kurrikulave të zhvilluara në këto vitet e fundit. Këtë e gjejmë edhe në hyrje të dokumentit të Kornizës Kurrikulare të Arsimit Parauniversitar në Kosovë, në të cilin theksohet se zhvillimi i kurrikulës së re është bërë me qëllim të ballafaqimit me sfidat, si: nevoja për ndërtimin e një shoqërie të dijes, integrimi në epokën digjitale, rritja e ndërvarësisë dhe

e lëvizshmërisë, të mësuarit për të jetuar së bashku, zhvillimi i qëndrueshëm, diaspora dhe mërgata (MASHT /KK (e rishikuar), 2016 f. 10 -12).

Shqyrtimi i literaturës u referohet dokumenteve kurrikulare të rishikuara në vitin 2016 (Kornizës kurrikulare dhe tri Kurrikulave Bërthamë), raporteve të studimeve për trendët e zhvillimit të kurrikulave të reja, si dhe raportit të studimit: Vlerësimet e shkollave pilot për procesin e zbatimit të kurrikulës së re (Mehmeti, 2015, f. 11-13).

Raportet e studimeve të analizuara për trendët e zhvillimit të kurrikulave të reja tregojnë se dokumentet kurrikulare dallojnë nga shteti në shtet. Dallime vërehen si në strukturë të dokumenteve kurrikulare, ashtu edhe në qëllime, parime, në organizimin e përmbajtjes mësimore, vendosjen e rezultateve të të nxënit, numrin e fushave të kurrikulës apo lëndëve mësimore etj. Ato dallojnë edhe në qasjen e bazuar në kompetenca dhe numrin e kompetencave kryesore, qasjen e integritit të lëndëve në fusha kurrikulare dhe numrin e lëndëve të përfshira brenda një fushe kurrikulare. Gjithashtu, dokumentet kurrikulare në vende të ndryshme promovojnë dhe kërkojnë përfshirjen e teknologjisë në mësimdhënie, aplikimin e sistemit dhe formave të ndryshme të vlerësimit, ofrojnë orientim për fondin e orëve mësimore për fusha kurrikulare apo lëndë mësimore, si dhe qartësojnë përgjegjësitë dhe autonominë e shkollës gjatë zbatimit të kurrikulës shtetërore (Education Scotland, 2015).

Korniza Kurrikulare për Arsimin Parauniversitar në Kosovë, e rishikuar në vitin 2016, ruan si pikë referimi qasjen e bazuar në kompetenca, përmes së cilës synohet të zhvendoset fokusi nga presioni për realizimin e përmbajtjes së përcaktuar me programe mësimore dhe tekste shkollore në zhvillimin e kompetencave kryesore të zbërthyer nëpërmjet rezultateve të të nxënit. Zhvillimi i kompetencave të përcaktuara në kuadër të kurrikulës synohet të bëhet nëpërmjet fushave të kurrikulës, lëndëve/moduleve me zgjedhje, projekteve, aktiviteteve ndërkurrikulare dhe jashtë-kurrikulare dhe formave të tjera inovative të udhëhequra nga shkollat.

Në raport me fushat e kurrikulës, Korniza Kurrikulare e Kosovës është e përafërt me atë të Skocisë, të miratuar në vitin 2008, me disa dallime të vogla

në emërtimin e dy fushave të kurrikulës. Korniza Kurrikulare e Kosovës përbëhet nga shtatë fusha kurrikulare: Gjuhët dhe komunikimi, Artet, Matematika, Shkencat e natyrës, Shoqëria dhe mjedisi, Edukimi fizik, sportet dhe shëndeti dhe Jeta dhe puna. Kurrikula e Skocisë ka edhe fushën e Edukimit fetar dhe moral (Morgan 2014, f. 44). Por, në raport me kompetencat kryesore, kemi dallime në numrin e kompetencave dhe emërtimin e përmbajtjen e tyre. Në Kornizën Kurrikulare të Kosovës janë vendosur gjashtë kompetenca kryesore: Kompetenca e komunikimit dhe e të shprehurit; e të menduarit; e të mësuarit; për jetë, punë dhe për mjedis; personale dhe qytetare, kurse në Kurrikulën e Skocisë janë vendosur tri kompetenca: për të nxënë; për jetën dhe për punën (Janaqi 2014, f. 80). Ndërkohë, edhe Shqipëria ka hartuar Kornizën Kurrikulare që është e përafërt me Kurrikulën e Kosovës.

Në Kurrikulat Bërthamë, të hartuara për tri nivelet formale të arsimit parauniversitar në Kosovë (arsimin fillor, klasa 1-5; arsimin e mesëm të ulët, klasa 6-9; dhe arsimin e mesëm të lartë, klasat 10-12). Përveç aspekteve të përgjithshme të lidhura me kurrikulën për shkallë përkatëse të saj, janë dhënë edhe orientime për autonominë e shkollës për shfrytëzim në mënyrë inovative dhe fleksibile të kohës së mësimdhënies dhe nxënies, si mbështetje për hartimin e programeve mësimore me bazë shkollën (MASHT /KB niveli II - 2012, f. 89), por brenda kërkesave të përcaktuara me Kornizën Kurrikulare dhe Kurrikulat Bërthamë.

Kurrikula e re i mundëson shkollës, përkatësisht organeve profesionale të saj, që të hartojë plane dhe programe mësimore për lëndë mësimore dhe klasë në kuadër të shkollës përkatëse të kurrikulës, duke u bazuar në përshkrimet për secilën fushë kurrikulare, rezultatet e të nxënit për shkallë kurrikulare dhe kohën mësimore në dispozicion për një shkallë kurrikulare. Gjithashtu, kurrikula e re mundëson përdorim të burimeve alternative mësimore gjatë procesit të mësimdhënies dhe nxënies. Megjithatë, tekstet ekzistuese të të nxënësit vazhdojnë të mbeten burimi kryesor i mësimdhënies dhe nxënies (Hamza 2011, f. 14). Për procesin e pilotimit të kurrikulës në Kosovë nuk u përgatitën tekste të reja, por u sugjeruan mësimdhënësit që të

përdorin tekstet ekzistuese dhe burime të tjera alternative që sigurojnë arritjen e rezultateve të të nxënit.

Integrimi i lëndëve në kuadër të fushave kurrikulare dhe kërkesat për të ofruar mësimdhënien e bazuar në qasjen e integruar përbëjnë një ndryshim të madh në zbatimin e kurrikulës së re. Përpjekjet për të përfshirë programe të integruara lëndësh ndërkurrikulare mund të kenë merita të konsiderueshme, por nuk kanë mundur të sigurojnë një themel të qëndrueshëm (Marsh 2009, f. 44). Në anën tjetër, autonomia e shkollës në përcaktimin e rezultateve të të nxënit dhe përmbajtjeve mësimore për lëndë dhe klasë, duke u bazuar në kurrikula bërthamë, përbën një sfidë tjetër, që duke mos u kuptuar drejt mund të ketë dallime të theksuara ndërmjet shkollave lidhur me atë së çfarë dhe si i përkrahin nxënësit në zhvillimin e kompetencave kryesore. Kjo sfidë në masë të madhe u reflektua në shkollat e përfshira në pilotimit e kurrikulës në Kosovë, të cilat kërkuan që MASHT-i të udhëheqë procesin e hartimit të planeve dhe programeve për klasë (Mehmeti, S. 2015, f. 29). Kjo edhe ndodhi pas rishikimit dhe miratimit të dokumenteve kurrikulare. Divizioni për Kurrikula në MASHT ka udhëhequr dhe menaxhuar punën e grupeve punuese për hartimin e 61 programeve të reja mësimore për klasën përgatitore, klasat 1, 6 dhe 10.

Programet mësimore, të hartuara për klasat e lartcekura, kanë strukturë të njëjtë, me këtë përmbajtje: Hyrja, qëllimi, temat dhe rezultatet e të nxënit për temë/a, udhëzime metodologjike, udhëzime për zbatimin e çështjeve ndërkurrikulare, udhëzime për vlerësim dhe udhëzime për materialet dhe burimet mësimore. Për aspektet përmbajtjesore të këtyre programeve, MASHT-i vendosi të marrë vlerësime dhe sugjerime nga mësimdhënësit që punojnë me këto programe, të cilët nga përvoja e tyre në mësimdhënie dhe në punën e drejtpërdrejtë me nxënës mund të ofrojnë shumë argumente, si në anën përmbajtjesore të programeve mësimore, po ashtu edhe në aspekte të ndryshme metodologjike. Ata mund të japin propozime konkrete dhe shumë të rëndësishme për ngarkesat eventuale të tij, vështirësitë e paraqitura dhe ato që duhet të ndryshohen (Devetaku –Gojani 2011, f. 159).

### III. METODOLOGJIA

#### Modeli i hulumtimit

Qasja hulumtuese e përdorur në këtë studim është e përzier, sasiore dhe cilësore. Kjo qasje është përdorur në bazë të pyetjeve hulumtuese, të cilat kanë orientuar se nevojiten të dhëna sasiore dhe cilësore, si dhe në bazë të modelit të studimit, modelit vlerësues. Zakonisht, modelet vlerësuese pyesin nëse një program ose projekt i ka arritur qëllimet e parapara, vlerësojnë se sa mirë ka funksionuar një proces, nëse një ndërhyrje apo ndryshim i caktuar ka sjellë rezultatet e synuara etj.

Modeli i studimit kishte këtë qëllim: të merren vlerësimet nga mësimdhënësit e klasës përgatitore, mësimdhënësit e klasave 1,6 dhe 10, për strukturën e programeve mësimore të hartuara në bazë të kurrikulës së re, si dhe të vlerësohet procesi i fillimit të zbatimit të tyre. Pra, objekt studimi ishin programet mësimore të hartuara në bazë të kurrikulës së re dhe fillimi i zbatimit të tyre, e jo mësimdhënësit që janë duke i zbatuar këto programe. Ndërsa, qëllimi i përgjithshëm i këtij studimi ishte ofrimi i informacioneve për MASHT-in, përkatësisht koordinatorët e fushave kurrikulare dhe hartuesit e programeve mësimore, lidhur me vlerësimet e mësimdhënësve për strukturën dhe përmbajtjen e programeve mësimore, sfidat dhe problemet e identifikuara në zbatimin e tyre në periudhën e parë të vitit shkollor 2016/2017, si dhe ofrimi i rekomandimeve orientuese për adresimin e tyre, para se të miratohen dhe të fillojë zbatimi i programeve në shkallë vendi.

#### Pyetjet kryesore të studimit

Studimit i paraprinë tri pyetje kryesore:

1. Sa është e qartë dhe e kuptueshme struktura e programeve mësimore për mësimdhënësit e përfshirë në zbatim të tyre?
2. Cilat janë sfidat e identifikuara nga mësimdhënësit gjatë zbatimit të programeve mësimore dhe si tejkalohen ato në nivel shkolle?

3. Cilat janë sugjerimet e mësimeve për të ndryshuar apo plotësuar ndonjë aspekt me rëndësi në programet e reja mësimore?

### **Popullata dhe mostra**

Popullacionin e studimit e përbëjnë mësimeve të 72 shkollave që janë në zbatim të programeve të reja mësimore për klasën përgatitore, klasat 1, 6 dhe 10, të cilët ishin pjesë e trajnimeve për kurrikulë, të organizuara nga MASHT në periudhën tetor – nëntor 2016. Ky popullacion përbëhet nga 620 mësimeve. Në studim kanë marrë pjesë 395 mësimeve ose 64% e popullacionit të mësimeve të përfshirë në trajnimet për kurrikulë, të organizuara nga MASHT-i në komunat rajonale: Prishtinë, Mitrovicë, Pejë, Gjakovë, Prizren dhe Ferizaj.

### **Instrumentet dhe metodat**

Për të marrë përgjigje në pyetjet kryesore të studimit, u përgatit dhe u përdor instrumenti i vlerësimit pesë shkallësh, që mbulonte tregues të ndryshëm që lidhen me programet mësimore të klasës përgatitore, klasave 1, 6 dhe 10.

Instrumenti i vlerësimit i përdorur në këtë studim ishte i organizuar në tri seksione. Në seksionin e parë u përfshinë 9 tregues për strukturën e programeve mësimore. Ndërsa në seksionin e dytë u përfshinë 13 tregues për aspektet e zbatimit të programeve mësimore në shkollë. Për të dy këto seksione, mësimeve u është kërkuar që të bëjnë vlerësimin me një nga pesë shkallët e vlerësimit për secilin tregues. Vlerësimi me numrin 1 ka treguar se treguesi nuk është arritur fare, ndërsa vlerësimi me numrin 5 ka treguar se treguesi është arritur në shkollë në nivel shumë të lartë. Në seksionin e tretë janë përfshirë pesë pyetje të hapura që lidhen me programet mësimore dhe zbatimin e tyre, si lehtësimet e ofruara me programe lëndore, sfidat dhe problemet në zbatim, tejkalimi i sfidave dhe sugjerimet për të ndryshuar apo plotësuar ndonjë aspekt me rëndësi në programet e reja mësimore sipas lëndëve që i mbulojnë mësimeve.

Për realizimin e studimit janë përdorur metoda statistikore, përshkruese dhe e krahasimit, me anë të së cilave u paraqitën rezultatet e fituara nga hulumtimi i realizuar në terren, u përshkruan dhe u krahasuan të dhënat e fituara dhe të paraqitura me tabela, diagrame dhe forma të tjera të pasqyrimin të rezultateve.

### **Procedura e mbledhjes së të dhënave**

Procedura e mbledhjes së të dhënave u zhvillua në bazë të udhëzuesit të përgatitur për hulumtuesit e terrenit. Udhëzuesi përmbante një përshkrim të shkurtër të qëllimit të studimit, formën e prezantimit para mësimdhënësve, mënyrën e mbledhjes së të dhënave dhe planin dinamik për mbledhjen e të dhënave. Të dhënat janë mbledhur në gjashtë qendra rajonale ku janë organizuar trajnimet për kurrikulë: në Prishtinë, në Mitrovicë, në Pejë, në Gjakovë, në Prizren dhe në Ferizaj. Të dhënat e studimit në terren janë mbledhur gjatë muajit nëntor 2016, në ditën e fundit të trajnimit pesëditor të mësimdhënësve për kurrikulën e re. Instrumenti për mbledhjen e të dhënave është administruar nga katër studente të studimeve master në Fakultetin e Edukimit në Prishtinë, të angazhuara në kuadër të bashkëpunimit të MASHT-IPK-Fakulteti i Edukimit.

### **Procedura e analizës së të dhënave**

Procedurës së analizës së të dhënave i parapriu procesi i kodimit të çdo instrumenti të plotësuar nga mësimdhënësit e përfshirë në studim dhe futja e të dhënave të mbledhura në programin e SPSS. Të dhënat nga instrumenti i vlerësimit janë analizuar dhe raportuar në përqindje dhe mesatare të vlerësimeve për strukturën e programeve mësimore, të ndarë për secilën lëndë mësimore dhe për treguesit që lidhen me zbatimin e programeve mësimore. Për të dhënat e pyetjeve të hapura është bërë një analizë e veçantë, duke i grupuar rezultatet në tema në bazë të shpeshhtësisë së veçantë për tema apo problematika të njëjta dhe pastaj janë nxjerrë përfundime të sintetizuara për çështjet e ngritura nga shumica e pjesëmarrësve të përfshirë në studim.

Në analizën e të dhënave nuk është bërë zgjerimi i analizave statistikore, përshkruese, të nevojshme për natyrën e modelit vlerësues të këtyre studimeve, me qëllim nxjerrjen e shpejtë të raportit të studimit, për të ndihmuar koordinatorët e fushave kurrikulare dhe grupet punuese në finalizimin e programeve mësimore të përgatitura për shkollat që ishin në zbatim të kurrikulës në vitin shkollor 2016/2017 dhe botimin e shpërndarjen e tyre në të gjitha shkollat e Kosovës. Gjithashtu, për këtë studim, nuk është bërë ndonjë analizë paraprake e programeve lëndore, por janë marrë vetëm vlerësimet e bëra nga mësimdhënësit e klasës përgatitore dha klasave 1,6 dhe 10, që ishin pjesë e trajnimit për zbatimin e kurrikulës së re, në periudhën e parë të vitit shkollor 2016/2017.

#### **IV. REZULTATET DHE DISKUTIMI I TYRE**

##### **4.1.Struktura e programeve mësimore në klasën përgatitore, klasat 1, 6 dhe 10**

Programi mësimor është dokument i zhvilluar në bazë të Kurrikulës Bërthamë, përkatësisht fushës kurrikulare për shkallën përkatëse të kurrikulës, në të cilin përshkruhen rezultatet e të nxënit dhe përmbajtjet mësimore - temat mësimore, metodologjia përkatëse për mësimdhënie dhe vlerësim, si dhe materialet dhe burimet mësimore të lëndës mësimore përkatëse.

Siç u prezantua në pjesën e metodologjisë së studimit, për të marrë vlerësime të mësimdhënësve lidhur me programet e reja mësimore për klasën përgatitore, klasat 1, 6 dhe 10, të hartuara nga grupet punuese në bazë të kurrikulës së bazuar në kompetenca, në instrumentin e vlerësimit që u përdorur me mësimdhënësit që punojnë me këto programe mësimore u përcaktuan nëntë tregues specifikë që lidhen me strukturën e programit mësimor, e cila është e njëjtë për çdo lëndë mësimore. Aspektet kryesore të përfshira në instrumentin për vlerësim të strukturës së programeve mësimore të hartuara në bazë të kurrikulës së bazuar në kompetenca, ishin:

- Hyrja në lëndë mësimore;
- Qëllimi i lëndës;
- Temat mësimore;
- Rezultatet e të nxënit për lëndë dhe temë;
- Rezultatet e të nxënit për lëndë dhe temë dhe ndërlidhja e tyre me rezultatet e fushës kurrikulare;
- Udhëzimet metodologjike;
- Udhëzimet për zbatimin e çështjeve ndërkurrikulare;
- Udhëzimet për vlerësimin e nxënësve;
- Udhëzimet për materialet dhe burimet mësimore.

Për secilin tregues të lidhur me strukturën e programit mësimor, mësimdhënësit u ftuan që të bëjnë vlerësimin me një rënë nga shkallët e vlerësimit për programin lëndor që udhëheq/mban. Vlerësimi me numrin 1 ka treguar se aspekti përkatës i programit mësimor që është objekt i vlerësimit nuk është arritur fare, ndërsa numri 5 ka treguar nivel shumë të lartë të arritjes.

Në analizën e bërë, vlerësimet e mësimdhënësve janë grupuar në tri nivele të vlerësimit: (i) niveli i ulët i vlerësimit që përfshin vlerësimet me shkallët 1 dhe 2, (ii) vlerësimi në nivelin e mesëm, që përfshin shkallën 3 të vlerësimit dhe (iii) vlerësimi në nivelin e lartë që përfshin shkallët e vlerësimit 4 dhe 5. Përveç krahasimeve në mes të shkallëve të vlerësimit, në analizë është nxjerrë edhe mesatarja e vlerësimeve për secilin aspekt të strukturës së programit mësimor të lëndës përkatëse që kanë qenë objekt studimi. Rezultatet me vlerësime të nivelit të ulët, me shkallët 1 dhe 2, do të diskutohen dhe prezantohen në formë tabelare dhe të përshkruar, me qëllim që të vëmë theksin e aspekteve ku duhet të shqyrtohen nga grupet punuese që do t'i finalizojnë programet mësimore që ishin objekt i këtij studimi. Kjo qasje e analizës prezantohet në pjesën në vijim për lëndët e të gjitha fushave kurrikulare. Për fushat kurrikulare që janë edhe lëndë mësimore, apo kanë

1-2 lëndë mësimore (Matematika, Artet, Edukata fizike, sporti dhe shëndeti, Jeta dhe puna), rezultatet nuk do të prezantohen në formë tabelare, për shkak se nuk kanë dallime të theksuara që duhen krahasime në raport me lëndët e fushës kurrikulare.

### a) Fusha kurrikulare Gjuhët dhe komunikimi

Për strukturën e programeve mësimore të fushës kurrikulare Gjuhët dhe komunikimi (Lëndët mësimore: Gjuhë shqipe, Gjuhë angleze, Gjuhë gjermane dhe Gjuhë frënge), analiza e rezultateve tregon se në përgjithësi vlerësimet sipas niveleve (i ulët, i mesëm, i lartë) dhe mesatarja vlerësimeve e dalë për secilin tregues/aspekt përmbajtjesor të strukturës së programeve mësimore pasqyron një vlerësim relativisht të lartë nga mësimdhënësit e të gjitha lëndëve mësimore të kësaj fushe kurrikulare lidhur me qartësinë dhe kuptueshmërinë e tyre.

Mesatarja e vlerësimeve për çdo aspekt të strukturës së programeve mësimore në këtë fushë kurrikulare është mbi mesataren – mbi shkallën 3 të vlerësimit. Ato dallojnë në mes të lëndëve të fushës, klasave dhe në aspekte të veçanta brenda strukturës së programit mësimor. Dallimet për vlerësimet e nivelit të ulët për secilën lëndë brenda fushës kurrikulare Gjuhët dhe komunikimi prezantohen në tabelën në vijim.

Tabela 1: Përmbledhje e vlerësimeve të nivelit të ulët për secilin aspekt të strukturës së programeve lëndore të fushës kurrikulare Gjuhët dhe komunikimi.

Nr	Struktura e programeve mësimore	Niveli i ulët - vlerësimi me 1 dhe 2						
		Gjuhë Shqipe kl. 6	Gjuhë Shqipe kl. 10	Gjuha angleze kl. 6	Gjuha angleze kl.10	Gjuha gjermane kl. 6	Gjuha gjermane kl. 10	Gjuha frënge kl. 10

1	Hyrja në lëndë është shumë qartë e prezantuar.	16%	6.3%	16.6%	/	20%	/	10%
2	Qëllimi i lëndës është i qartë dhe i lehtë për t'u kuptuar.	10%	18.8%	8.3%	/	20%	7.7%	10%
3	Temat mësimore janë ndërlidhur mirë me konceptet e fushës dhe janë në përputhje me nevojat e nxënësve të këtij niveli.	5.0%	18.8%	16.7%	22.2%	20%	15.4%	10%
4	Rezultatet e të nxënit të vendosura për lëndë dhe temë ndërlidhen me rezultatet e fushave të kurrikulës bërthamë.	10%	31.3%	25%	11.1%	40%	7.7%	10%
5	Rezultatet e të nxënit për temë/a janë shkruar thjesht dhe qartë, duke mundësuar identifikim dhe planifikim të lehtë të njësive mësimore për të arritur rezultatet e përcaktuara.	25%	25%	16.7%	22.2%	/	7.7%	10%
6	Udhëzimet metodologjike janë të përshtatura me mundësitë dhe	10%	18.8%	25%	/	/	7.7%	10%

	kompetencat e mësimdhënësve si dhe me nevojat e nxënësve për të përmbushur rezultatet e pritshme.							
7	Udhëzimet për zbatimin e çështjeve ndërkurrikulare janë të qarta dhe mundësojnë zbatueshmëri të lehtë të tyre në kuadër të kësaj lënde dhe fushe.	15%	31.3%	33.3%	11%	/	7.7%	30%
8	Udhëzimet për vlerësim janë të qarta dhe mundësojnë planifikimin dhe përdorimin e formave, llojeve dhe instrumenteve të ndryshme të vlerësimit për të matur progresin e nxënësve drejt arritjes së rezultateve të lëndës, të fushës në nivel klase, si dhe të kompetencave në nivel shkalle.	15%	31.3%	25%	11%	/	/	10%
9	Udhëzimet për materialet dhe burimet mësimore janë të mjaftueshme	15%	18.8%	33.3%	11.1%	20%	/	20%

dhe mundësojnë përdorimin e një game të gjerë të tyre në mësimdhënie.								
---	--	--	--	--	--	--	--	--

Te dhënat e pasqyruara në tabelë, në bazë të vlerësimeve të mësimdhënësve, tregojnë se së paku në një aspekt të strukturës së programeve mësimore për secilën lëndë të fushës Gjuhët dhe komunikimi ka mungesë të qartësisë dhe kuptueshmërisë për një pjesë të mësimdhënësve. Të dhënat tregojnë se mungesë të qartësisë dhe kuptueshmërisë ka më shumë për:

- (i) rezultatet e të nxënit për tema mësimore ( në lëndët Gjuhë shqipe dhe Gjuhë angleze);
- (ii) udhëzimet për çështje ndërkurrikulare ( në lëndët Gjuhë shqipe, Gjuhë angleze dhe Gjuhë frënge);
- (iii) udhëzimet për materialet dhe burimet mësimore (në gjuhë të huaja).

### **b) Fusha kurrikulare Shkencat natyrore**

Për strukturën e programeve mësimore të lëndëve të fushës kurrikulare Shkencat natyrore (Biologji, Fizikë, Kimi, Gjeografi (kl. 10)), analiza e rezultateve, ashtu si në fushat e tjera, tregon se në përgjithësi vlerësimet sipas niveleve (i ulët, i mesëm, i lartë) dhe mesatarja vlerësimeve e dalë për secilin tregues/aspekt përmbajtjesor të strukturës së programeve mësimore pasqyron një vlerësim relativisht të lartë nga mësimdhënësit e të gjitha lëndëve mësimore të kësaj fushe kurrikulare. Ato dallojnë në mes të lëndëve të fushës, klasave dhe në aspekte të veçanta brenda strukturës së programit lëndor. Dallimet për vlerësimet e nivelit të ulët për secilën lëndë brenda fushës kurrikulare Shkencat natyrore prezantohen në tabelën në vijim.

Tabela 2: Përmbledhje e vlerësimeve të nivelit të ulët për secilin aspekt të strukturës së programeve lëndore të fushës kurrikulare Shkencat natyrore.

Nr	Struktura e programeve mësimore	Niveli i ulët - vlerësimi me 1 dhe 2					
		Biologji kl. 6	Biologji kl. 10	Fizikë kl. 6	Fizikë kl.10	Kimi kl. 10	Gjeografi kl. 10
1	Hyrja në lëndë është shumë qartë e prezantuar.	16.7%	/		13.3%	/	/
2	Qëllimi i lëndës është i qartë dhe i lehtë për t'u kuptuar.	16.7%	/	20%	20%	/	/
3	Temat mësimore janë ndërlidhur mirë me konceptet e fushës dhe janë në përputhje me nevojat e nxënësve të këtij niveli.	50%	/	10%	33.3%	/	/
4	Rezultatet e të nxënit, të vendosura për lëndë dhe temë, ndërlidhen me rezultatet e fushave të kurrikulës bërthamë.	23.4%	/	10%	20%	16.5%	/
5	Rezultatet e të nxënit për temë/a janë shkruar thjesht dhe qartë, duke mundësuar identifikim dhe planifikim të lehtë të njësive mësimore për të arritur rezultatet e përcaktuara.	10%	/	20%	20%	16.5%	20%
6	Udhëzimet metodologjike janë të përshtatura me mundësitë dhe kompetencat e mësimdhënësve, si dhe me nevojat e nxënësve për të përmbushur rezultatet e pritshme.	10%	/	20%	20%	/	10%
7	Udhëzimet për zbatimin e çështjeve ndërkurrikulare janë të qarta dhe mundësojnë zbatueshmëri të lehtë të tyre në kuadër të kësaj lënde dhe fushe.	50%	20%	20%	13.4%	/	10%

8	Udhëzime për vlerësim janë të qarta dhe mundësojnë planifikimin dhe përdorimin e formave, llojeve dhe instrumenteve të ndryshme të vlerësimit për të matur progresin e nxënësve drejt arritjes së rezultateve të lëndës, të fushës në nivel klase, si dhe të kompetencave në nivel shkalle.	16.7%	/	10%	13.45	16.5%	10%
9	Udhëzimet për materialet dhe burimet mësimore janë të mjaftueshme dhe mundësojnë përdorimin e një game të gjerë të tyre në mësimdhënie.	33.3%	20%	10%	26.7%	16.5%	10%

Te dhënat e pasqyruara në tabelë tregojnë se mungesë të qartësisë dhe kuptueshmërisë ka më shumë për:

- (i) temat mësimore (në lëndët Biologji dhe Fizikë);
- (ii) rezultatet e të nxënit për tema mësimore (në lëndët Fizikë dhe Gjeografi);
- (iii) udhëzimet për çështje ndërkurrikulare (në lëndët Biologji dhe Fizikë);
- (iv) udhëzimet për materialet dhe burimet mësimore (në lëndët Biologji dhe Fizikë).

### c) Fusha kurrikulare Shoqëria dhe mjedisi

Për strukturën e programeve mësimore të lëndëve të fushës kurrikulare Shoqëria dhe mjedisi (Histori, Edukatë qytetare dhe Gjeografi kl. 6)), analiza e rezultateve, tregon se në përgjithësi vlerësimet sipas niveleve (i ulët, i mesëm, i lartë) dhe mesatarja vlerësimeve e dalë për secilin tregues/aspekt

përmbajtjesor të strukturës së programeve lëndore, pasqyron një vlerësim relativisht të lartë nga mësime të mësimorë të kësaj fushe kurrikulare. Ato dallojnë në mes të lëndëve të fushës, klasave dhe në aspekte të veçanta brenda strukturës së programit lëndor. Dallimet për vlerësimet e nivelit të ulët për secilën lëndë brenda fushës kurrikulare Shoqëria dhe mjedisi prezantohen në tabelën në vijim.

Tabela 3: Përmbledhje e vlerësimeve të nivelit të ulët për secilin aspekt të strukturës së programeve lëndore të fushës kurrikulare Shoqëria dhe mjedisi.

Nr	Struktura e programeve mësimore	Niveli i ulët - vlerësimi me 1 dhe 2			
		Histori dhe eduk. 6	Histori kl. 10	Gjeografi kl. 6	Edukata qytetare kl. 10
1	Hyrja në lëndë është shumë qartë e prezantuar.	/	12.5%	/	16.7%
2	Qëllimi i lëndës është i qartë dhe i lehtë për t'u kuptuar.	25%	12.5%	/	/
3	Temat mësimore janë ndërlidhur mirë me konceptet e fushës dhe janë në përputhje me nevojat e nxënësve të këtij niveli.	/	50%	25%	/
4	Rezultatet e të nxënësve të vendosura për lëndë dhe temë, ndërlidhen me rezultatet e fushave të Kurrikulës Bërthamë.	25%	50%	/	/
5	Rezultatet e të nxënësve për temë/a janë shkruar thjesht dhe qartë, duke mundësuar identifikim dhe planifikim të lehtë të njësive mësimore për të arritur /rezultatet e përcaktuara/.	/	37.5%	/	/
6	Udhëzimet metodologjike janë të përshtatura me mundësitë dhe kompetencat e	/	37.5%	25%	16.7%

	mësimdhënësve si dhe me nevojat e nxënësve për të përmbushur rezultatet e pritshme.				
7	Udhëzimet për zbatimin e çështjeve ndërkurrikulare janë të qarta dhe mundësojnë zbatueshmëri të lehtë të tyre në kuadër të kësaj lënde dhe fushe.	25%	50%	25%	16.7%
8	Udhëzime për vlerësim janë të qarta dhe mundësojnë planifikimin dhe përdorimin e formave, llojeve dhe instrumenteve të ndryshme të vlerësimit për të matur progresin e nxënësve drejt arritjes së rezultateve të lëndës, të fushës në nivel klase, si dhe të kompetencave në nivel shkalle.	/	25%	25%	16.7%
9	Udhëzimet për materialet dhe burimet mësimore janë të mjaftueshme dhe mundësojnë përdorimin e një game të gjerë të tyre në mësimdhënie.	25%	12.5%	/	/

Të dhënat e pasqyruara në tabelle tregojnë se për një pjesë të mësimdhënësve, së paku në një aspekt të strukturës së programeve lëndore të fushës Shoqëria dhe mjedisi ka një mungesë të qartësisë dhe kuptueshmërisë. Kjo më pak është e shprehur në lëndën e Edukatës qytetare kl. 10 dhe më pak në hyrje dhe në qëllimet e programeve lëndore.

#### **d) Fusha kurrikulare Artet**

Mesatarja e vlerësimeve me shkallë/nota lidhur me programet mësimore të fushës së Arteve (Art muzikor dhe Art figurativ) pasqyron një vlerësim relativisht të lartë për secilin aspekt të strukturës përmbajtjesore të këtyre programeve lëndore, si në klasën e 6-të, ashtu edhe në klasën e 10-të. Mesatarja e vlerësimeve për çdo aspekt të strukturës së programeve mësimore në këtë fushë kurrikulare është mbi mesataren, 3.7 nga shkalla maksimale e vlerësimit 5. Rezultatet e vlerësimeve të mësimdhënësve nga

kjo fushë kurrikulare nuk tregojnë orientime të theksuara për plotësim, ndryshime në aspektet specifike të dy programeve lëndore në këtë fushë kurrikulare. Një aspekt i sugjeruar nga disa mësime lidhur me programin e Artit figurativ klasa 6, lidhet me rishikimin e temave dhe me renditjen më të mirë të tyre.

Mësime të përfshirë në studim nga kjo fushë kurrikulare kanë dhënë orientime për krijimin e kushteve për punë në shkollë, sigurimin e materialeve e mjeteve mësimore, pajisjen me tekste në bazë të programeve mësimore për lëndët e fushës së arteve etj.

#### **e) Fusha kurrikulare Matematika**

Mesatarja e vlerësimeve me shkallë/nota lidhur me programet mësimore të matematikës në klasat 6 dhe 10 pasqyron një vlerësim relativisht të lartë për secilin aspekt të strukturës përmbajtjesore të programit të matematikës në të dy këto klasa. Rezultatet e vlerësimeve për programin e matematikës, klasa 6, nuk tregojnë orientime të theksuara për plotësim, ndryshime në aspektet specifike të programit në këtë klasë, ndërsa për klasën e 10-të rezultatet e vlerësimeve tregojnë se ka nevojë për plotësim, ndryshime të vogla në:

- Udhëzimet për zbatimin e çështjeve ndërkurrikulare (mbi 16 % e mësimeve kanë vlerësime të nivelit të ulët);
- Udhëzime për materialet dhe burimet mësimore (rreth 28 % e mësimeve kanë vlerësime të nivelit të ulët).

#### **f) Fusha kurrikulare Edukata fizike, sportet dhe shëndeti**

Mesatarja e vlerësimeve me shkallë/nota lidhur me programin mësimor të lëndës Edukata fizike, sportet dhe shëndeti, në klasat 6 dhe 10, pasqyron një vlerësim relativisht të lartë për secilin aspekt të strukturës përmbajtjesore të programit mësimor në të dy këto klasa. Rezultatet e vlerësimeve për programin e klasës së 6-të nuk tregojnë orientime të theksuara për plotësim, ndryshime në aspektet specifike të programit në këtë klasë, ndërsa për klasën

e 10-të rezultatet e vlerësimeve tregojnë se ka nevojë për plotësime, ndryshime të vogla në:

- Udhëzimet për zbatimin e çështjeve ndërkurrikulare ( rreth 16 % e mësimitdhënësve kanë vlerësime të nivelit të ulët);
- Udhëzimet për vlerësim (rreth 16 % e mësimitdhënësve kanë vlerësime të nivelit të ulët);
- Udhëzime për materialet dhe burimet mësimore (mbi 23 % e mësimitdhënësve kanë vlerësime të nivelit të ulët).

### **g) Fusha kurrikulare Jeta dhe puna**

Mesatarja e vlerësimeve me shkallë/nota lidhur me programin mësimor të lëndës së TIK-ut në klasat 6 dhe 10 pasqyron një vlerësim relativisht të lartë për secilin aspekt të strukturës përmbajtjesore të programit mësimor në të dy këto klasa. Rezultatet e vlerësimeve për programin e klasës së 6-të nuk tregojnë orientime të theksuara për plotësime, ndryshime në aspektet specifike të programit në këtë klasë, ndërsa për klasën e 10-të, rezultatet e vlerësimeve tregojnë se ka nevojë për plotësime, ndryshime të vogla në:

- Informatat në hyrje të programit mësimor (rreth 16 % e mësimitdhënësve kanë vlerësime të nivelit të ulët);
- Temat mësimore ( rreth 16 % e mësimitdhënësve kanë vlerësime të nivelit të ulët);
- Udhëzimet për zbatimin e çështjeve ndërkurrikulare ( rreth 16 % e mësimitdhënësve kanë vlerësime të nivelit të ulët);
- Udhëzimet për vlerësim (rreth 16 % e mësimitdhënësve kanë vlerësime të nivelit të ulët);
- Udhëzime për materialet dhe burimet mësimore (mbi 23 % e mësimitdhënësve kanë vlerësime të nivelit të ulët).

### **h) Programet mësimore për klasën përgatitore dhe klasën e parë**

Mesatarja e vlerësimeve me shkallë/nota lidhur me programet mësimore të klasës përgatitore dhe klasës së parë, ashtu si edhe në klasat e tjera, pasqyron një vlerësim relativisht të lartë për secilin aspekt të strukturës përmbajtjesore të programit mësimor në të dy këto klasa. Rezultatet e vlerësimeve për programet mësimore të klasës përgatitore nuk tregojnë orientime të theksuara për plotësime, ndryshime në aspektet specifike të programeve për këtë klasë, ndërsa për klasën e parë rezultatet e vlerësimeve tregojnë se në programet mësimore të kësaj klase ka nevojë për plotësime, ndryshime të vogla, në këto segmente të programeve lëndore:

- Përshkrimi i qëllimit të programeve lëndore ( rreth 17 % e mësuesve të klasës së parë kanë vlerësime të nivelit të ulët);
- Udhëzimet metodologjike (mbi 16 % e mësuesve të klasës së parë kanë vlerësime të nivelit të ulët);
- Udhëzimet për vlerësim ( mbi 18% % e mësuesve të klasës së parë kanë vlerësime të nivelit të ulët);
- Udhëzime për materialet dhe burimet mësimore (mbi 18 % e mësuesve të klasës së parë kanë vlerësime të nivelit të ulët).

Në pjesën e komenteve lidhur me vlerësimin e strukturës së programeve mësimore edukatorët e klasës përgatitore dhe mësimeve të klasës së parë shtojnë pyetje për arsyeshmërinë e dallimeve të mëdha ndërmjet strukturës së programeve të Gjuhës shqipe me ato të Gjuhës angleze, me theks të veçantë në dallimet që janë në përmbajtje - tema mësimore dhe në rezultate të nxënimit për tema mësimore.

### **4.2. Zbatimi i programeve të reja mësimore në klasën përgatitore, klasat 1, 6 dhe 10**

Për të marrë vlerësimet e mësimeve që janë duke punuar në klasën përgatitore, klasat 1, 6 dhe 10, për aspektet e përdorimit/zbatimit të

programeve mësimore në nivel shkolle, në instrumentin e vlerësimit u vendosen treguesit në vijim:

1. Puna me programe të reja mësimore;
2. Përgatitja e planeve mësimore në mbështetje të programeve të reja mësimore;
3. Ndikimin e trajnimeve në zbatimin e programeve të reja mësimore;
4. Udhëzuesit për zbatimin e kurrikulës së re;
5. Plani i ri mësimor;
6. Shkëmbimi i përvojave në mes të mësimdhënësve;
7. Përkrahja profesionale nga zyrtarët dhe ekspertët e MASHT-it;
8. Monitorimi i mësimdhënësve nga inspektorët e arsimit;
9. Monitorimi dhe mbështetja nga DKA;
10. Informimi i prindërve;
11. Prioritetet e shkollës;
12. Mbështetja nga drejtori i shkollës dhe koordinatori i shkollës për cilësi apo koordinatori për kurrikulë;
13. Përgatitjet e shkollës për shtrirjen e zbatimit të programeve në klasat e tjera, në vitin vijues.

Për secilin tregues të lidhur me zbatimin e programeve mësimore në nivel shkolle, mësimdhënësve të përfshirë në studim iu kërkua që të bëjnë vlerësimin me njëren nga shkallët e vlerësimit nga 1- 5. Vlerësimi me numrin 1 ka treguar se aspekti përkatës i zbatimit të programeve mësimore në nivel shkolle nuk është fare i arritshëm, ndërsa numri 5 ka treguar nivel shumë të lartë të arritjes.

Për analizë të rezultateve, vlerësimet e mësimdhënësve lidhur me zbatimin e programeve të reja mësimore në klasën përgatitore, klasat 1, 6 dhe 10, janë grupuar në tri nivele: (i) niveli i ulët i vlerësimit që përfshin vlerësimet me

shkallët 1 dhe 2, (ii) vlerësimi në nivelin e mesëm, që përfshin shkallën 3 të vlerësimit, dhe (iii) vlerësimi në nivelin e lartë, që përfshin shkallët e vlerësimit 4 dhe 5. Në krahasimet e bëra në mes të niveleve të vlerësimit, përkundrejt mesatares së lartë të vlerësimeve, shohim se për disa nga aspektet e zbatimit të programeve mësimore në nivel shkolle, që ishin objekt i vlerësimit, ka një përqindje relativisht të lartë të vlerësimeve për nivelin e ulët. Tabela në vijim pasqyron përqindjet e vlerësimeve të mësimdhënësve sipas niveleve të vlerësimit.

Tabela 4: Përqindjet e vlerësimeve të mësimdhënësve për aspektet e përdorimit/zbatimit të programeve mësimore në nivel shkolle.

Nr	Aspekte të përdorimit/ zbatimit të programeve mësimore	Përqindja për tri nivele të vlerësimit			Nuk janë përgjigjur
		Niveli i ulët	Niveli i mesëm	Niveli i lartë	
1	Mësimdhënësit e angazhuar në klasat në të cilat zbatohen programet e reja lëndore punojnë sipas kërkesave të përcaktuara.	8,4	23,0	65,8	2,8
2	Përgatitja e planeve mësimore është bërë në mbështetje të programeve të reja lëndore dhe rezultateve të të nxëniet.	7,1	14,4	76,2	2,3
3	Trajnimet për përdorim dhe zbatim të programeve lëndore ndihmojnë mësimdhënësit të përgatiten në nivel të duhur për zbatimin e tyre.	3,5	11,9	82,8	1,8
4	Udhëzuesit për zbatimin e kurrikulës së re, për fusha të kurrikulës, përdoren nga mësimdhënësit gjatë procesit të planifikimit dhe zbatimit të programeve lëndore.	5,3	20,0	72,2	2,5

5	Plani i ri mësimor (fondi i orëve) ndihmon dhe është i mjaftueshëm për të zbatuar kërkesat e parapara me programin e ri lëndor.	12,2	19,5	66,1	2,3
6	Mësimdhënësit e angazhuar në klasat në të cilat zbatohen programet e reja lëndore vazhdimisht shkëmbejnë përvojat me kolegët e tyre të shkollës.	12,2	14,7	70,1	3,0
7	Përkrahja profesionale nga zyrtarët dhe ekspertët e MASHT-it për zbatim të programeve lëndore është e mjaftueshme.	24,3	26,3	47,1	2,3
8	Shkolla monitorohet vazhdimisht nga DKA lidhur me zbatimin e programeve të reja lëndore.	18,7	20,8	57,7	2,8
9	Mësimdhënësit që punojnë në klasat në të cilat ka filluar zbatimin e programeve të reja lëndore monitorohen nga inspektorët e arsimit.	22,5	19,7	53,4	4,3
10	Prindërit janë njoftuar me ndryshimet në planet dhe programet mësimore dhe me planin e ri mësimor (fondin e orëve).	25,6	12,9	59,0	2,5
11	Zbatimi me sukses i programeve të reja lëndore është ndër prioritetet kryesore të shkollës për këtë vit shkollor.	7,3	13,4	77,7	1,5
12	Drejtuesit e shkollës dhe koordinatori i shkollës për Kurrikula, në vazhdimësi ofrojnë mbështetje për mësimdhënësit e përfshirë në zbatim të programeve të reja lëndore.	17,2	13,7	67,1	2,0
13	Shkolla ka plan të qartë për zbatim me sukses të programeve të reja lëndore edhe për vitet/klasat vijuese në të cilat do të shtrihet zbatimi i programeve të reja lëndore.	15,7	18,2	63,6	2,5

Në bazë të vlerësimeve të mësimitdhënësve, të pasqyruara në tabelë, shohim se mësimitdhënësit kanë filluar të punojnë sipas programeve të reja mësimore, kanë filluar t'i mbështesin planifikimet mësimore në programet e reja mësimore, trajnimet për përdorim dhe zbatim të programeve lëndore kanë filluar të ndihmojnë mësimitdhënësit të përgatiten në nivel të duhur për zbatimin e tyre etj. Mirëpo, të dhënat e vlerësimeve për nivelin e ulët (duke filluar nga ato që janë mbi 15% e vlerësimeve në nivelin e ulët) tregojnë se zbatimi i programeve lëndore në nivel shkollë është i përcjellë me disa sfida dhe probleme.

Një problem, që sipas vlerësimeve të mësimitdhënësve i përcjell shkollat që punojnë me kurrikulë të re, është komunikimi me prindër, përkatësisht njoftimi i prindërve me ndryshimet në planet dhe programet mësimore dhe me planin e ri mësimor (fondin e orëve). Rreth 26% e mësimitdhënësve vlerësojnë se njoftimi i prindërve për këtë proces nuk është duke ndodhur. Problem tjetër, që del nga vlerësimet e mësimitdhënësve, është çështja e përkrahjes profesionale nga zyrtarët dhe ekspertët e MASHT-it për zbatim të programeve lëndore. Rreth 25% e mësimitdhënësve vlerësojnë se përkrahja profesionale nga zyrtarët dhe ekspertët e MASHT-it për zbatim të programeve mësimore nuk është duke ndodhur.

Përveç mungesës së përkrahjes profesionale nga MASHT-i, vlerësimet e rreth 23% e mësimitdhënësve të përfshirë në studim tregojnë se mësimitdhënësit që punojnë në klasat në të cilat ka filluar zbatimi i programeve të reja lëndore nuk monitorohen nga inspektorët e arsimit.

Një problem tjetër, që sipas vlerësimeve të mësimitdhënësve i përcjell në shkollat që punojnë me kurrikulë të re, është mungesa e monitorimit të vazhdueshëm të shkollave nga DKA. Lidhur me këtë, rreth 19 % e mësimitdhënësve kanë vlerësime të nivelit të ulët, që tregojnë se një gjë e tillë nuk është duke ndodhur aktualisht në të gjitha shkollat që janë duke zbatuar programet e reja mësimore.

Një problem tjetër i shfaqur në vlerësimet e mësimitdhënësve duket të jetë mungesa e mbështetjes për mësimitdhënësit e përfshirë në zbatim të programeve të reja mësimore nga drejtuesit e shkollës dhe koordinatori i

shkollës për kurrikula. Lidhur me këtë, mbi 17 % e mësimeve kanë vlerësime të nivelit të ulët, që tregojnë se një gjë e tillë nuk është duke ndodhur aktualisht për të gjithë mësuesit që punojnë me programe të reja mësimore.

Një aspekt tjetër që lidhet me përdorimin/zbatimin e programeve mësimore, që ka vlerësime të nivelit të ulët nga mësuesit (rreth 18% e mësimeve kanë vlerësime të ulëta), është moshartimi i një plani të qartë për zbatim me sukses të programeve të reja mësimore edhe për vitet/klasat vijuese në të cilat do të shtrihet zbatimi i programeve të reja mësimore. Rezultatet tregojnë se kjo përqindje e mësimeve nuk shohin një perspektivë të mirë të përgatitjes së shkollës për shtrirjen e zbatimit të programeve të reja me klasat e tjera.

### **4.3.Komente, sugjerime, propozime dhe rekomandime të mësimeve**

Mësimeve të përfshirë në studim, përveç vlerësimit pesë shkallësh për aspektet e strukturës së programeve mësimore dhe zbatimit të tyre në periudhën e parë të vitit shkollor 2016/2017, iu ofrua mundësia që për këto aspekte që ishin objekt i studimit të specifikojnë komente, sugjerime, propozime dhe rekomandime që mund të jenë kontribut i drejtpërdrejtë në finalizimin e programeve mësimore dhe përgatitjen e tyre për zbatim në shkollë vendi.

Përgjigjet e mësimeve, në formë të konstatimeve, komenteve, sugjerimeve, propozimeve dhe rekomandimeve, janë analizuar dhe janë grupuar në çështje tematike, për të cilat kanë dhënë mendime mbi 50% e mësimeve të përfshirë në këtë studim, me dallime në formën e artikullimit të tyre. Përgjigjet e mësimeve vijnë nga përvoja e tyre relativisht e vogël në zbatim të programeve të reja mësimore, por meritojnë trajtim të duhur, sepse ato vijnë nga përvoja e drejtpërdrejtë e tyre në punën me nxënës. Si të tilla, ato prezantohen në pjesën në vijim.

### **Aspektet e programeve të reja mësimore që ofruan lehtësira për mësimdhënës:**

- Përshkrimet e përgjithshme dhe orientuese të programeve mësimore;
- Përcaktimi i temave mësimore dhe rezultateve të nxënit për tema mësimore;
- Mundësia për të caktuar njësitë mësimore brenda temave mësimore;
- Lidhja e temave të lëndëve mësimore me konceptet e fushës kurrikulare;
- Lidhja e temave mësimore me rezultatet e të nxënit për fusha kurrikulare;
- Udhëzimet e dhëna në kuadër të programit për metodologji, vlerësim, materiale dhe burime mësimore.

### **Sfidat/problemet kryesore, me të cilat mësimdhënësit janë ballafaquar në këtë fazë të përdorimit dhe zbatimit të tyre në lëndë/klasë:**

- Fillimi i zbatimit të programit pa e mbajtur trajnimin dhe pa programe mësimore të siguruara në letër;
- Përgatitja e planifikimeve mësimore pa u mbajtur trajnimet, pa udhëzime specifike për lëndë lidhur me rendin logjik të mbarështrimit të temave të programit mësimor;
- Mospërputhja e teksteve në përdorim me programet e reja mësimore;
- Mungesa e mjeteve dhe materialeve mësimore;
- Vlerësimi i nxënësve sipas përcaktimeve të reja;
- Kushtet e punës në shkollë;
- Numri i madh i nxënësve në disa klasa.

### **Sugjerime, propozime, rekomandime të mësimdhënësve:**

- Të thjeshtësohet gjuha e udhëzimeve në programe dhe të ketë udhëzime më të specifikuar për lëndë mësimore;
- Të bëhet në çdo lëndë ndërlidhja e temave dhe rezultateve të temave me rezultatet e fushës;
- Të ofrohen udhëzime shtesë për vlerësimin e nxënësve;
- Të hartohen tekstet e reja shkollore sipas programeve të reja mësimore;
- Të ofrohen sqarime shtesë, me të detajuara lidhur me rendin logjik të mbarështrimit të temave mësimore;
- Të ofrohen më shumë informata praktike për zbatimin e programit lëndor;
- Të ofrohet për mësimdhënës mbështetje e vazhdueshme profesionale për zbatimin e programeve lëndore;
- Konkretizimi më i mirë i gjuhës së rezultateve të temave mësimore;
- Ndërlidhje më të mirë ndërmjet lëndëve të fushës;
- Të pajisen shkollat me mjete dhe materiale mësimore që ndihmojnë në zbatimin e programeve të reja mësimore;
- Të përgatiten udhëzues lëndorë për mësimdhënës.

Aspektet, të cilat i kanë ngritur mësimdhënësit për finalizim të 61 programeve mësimore, janë një orientim i nevojshëm për koordinatorët e fushave kurrikulare për të analizuar programet në aspektet specifike të kërkuara nga mësimdhënësit, janë një orientim për të organizuar diskutime me fokus-grupe të mësimdhënësve për të vërtetuar disa nga kërkesat e mësimdhënësve dhe pastaj për të finalizuar programet mësimore për lëndë dhe klasë, të cilat do të përdoren në shkallë vendi.

## V. PËRFUNDIMET

Analiza e vlerësimeve të mësimdhënësve për programet mësimore të hartuara në bazë të kurrikulës së bazuar në kompetenca, të cilët në shtator të vitit 2016 filluan të punojnë me këto programe mësimore në klasën përgatitore, klasat 1, 6 dhe 10, tregojë se programet mësimore në përgjithësi i kanë përmbushur pritjet e mësimdhënësve, kanë strukturë përmbajtësore që në përgjithësi është e qartë dhe e kuptueshme për pjesën më të madhe të mësimdhënësve. Dallimet më të mëdha vërehen në strukturën dhe organizimin e programeve mësimore në fushën Gjuhët dhe komunikimi, veçanërisht në nivelin e parë të arsimit.

Pavarësisht se ka vlerësime pozitive për qartësinë dhe kuptueshmërinë e strukturës dhe përmbajtjes së programeve mësimore nga pjesa më e madhe e mësimdhënësve, vlerësimet e përgjithshme të mësimdhënësve tregojnë se finalizimi i programeve mësimore për çdo lëndë mësimore duhet të bëhet me disa plotësime në tema mësimore dhe rezultatet e të nxënësve për tema mësimore, qoftë me plotësime apo me ndërlidhje me rezultatet e fushave kurrikulare, si dhe me plotësime të theksuara në udhëzimet metodologjike që orientojnë punën e mësimdhënësve me nxënës në funksion të zhvillimit të kompetencave, udhëzime për integrimin e çështjeve ndërkurrikulare në planifikimet për zbatimin e programeve të reja mësimore, udhëzime për vlerësimin e nxënësve që përfshijnë edhe vlerësimin e kompetencave dhe udhëzime për materialet dhe burimet mësimore.

Përfshirja e mësimdhënësve në trajnime për kurrikulë, edhe pse me vonesë, ka plotësuar në masë të madhe informacionet për programet mësimore dhe ka mobilizuar mësimdhënësit në orientimin e punës së tyre në zbatimin e programeve lëndore, sipas përcaktimeve në programe mësimore, si dhe në linjë me mësimet e marra gjatë trajnimit, bashkëpunimit ndërmjet mësimdhënësve dhe përdorimit të udhëzuesve për zbatimin e kurrikulës.

Sfidat e identifikuara nga mësimdhënësit gjatë zbatimit të programeve mësimore fillojnë që në fazën e përgatitjes së planeve vjetore dhe planeve në nivel të një periudhe mësimore, të cilat lidhen me mungesën e programeve të printuara (pasi që shkollat i kanë marrë programet mësimore vetëm në CD), me mospërfshirjen me kohë të mësimdhënësve në trajnime

për zbatim të programeve të reja, pastaj me mungesë të përvojës së mësimdhënësve në përcaktimin e rendit logjik të mbarështrimit të temave e rezultateve të temave përgjatë vitit mësimor. Sfidat e tjera të reflektuara nga mësimdhënësit lidhen në punën me nxënës në nivel klase, në mungesë të teksteve mësimore të përshtatshme me programet e reja mësimore dhe mungesë të materialeve e mjeteve mësimore për zbatim të programeve të reja mësimore në frymën e bazuar në kompetenca.

Përkundrejt përpjekjeve të mësimdhënësve për tejkalimin e sfidave, duke bërë konsultime dhe duke bashkëpunuar me kolegë të lëndës me përvojë në fazën e pilotimit të kurrikulës, me udhëheqësit e aktivitetit profesional dhe me trajnerët e kurrikulës, ato nuk kanë zëvendësuar mungesën e përkrahjes profesionale nga zyrtarët dhe ekspertët e kurrikulave, mungesën e monitorimit dhe mbështetjes nga Inspektorati i Arsimit dhe nga DKA-ja.

Vlerësimet e mësimdhënësve tregojnë se në fazën fillestare të zbatimit të programeve të reja mësimore disa shkolla nuk i kanë përmbushur në masë të duhur obligimet e tyre, në mënyrë të veçantë nuk kanë arritur t'i informojnë prindërit me ndryshimet që kanë sjellë programet e reja mësimore. Mospërfshirja e prindërve në këtë proces është një sfidë tjetër që pritet të ndikojë në cilësinë e zbatimit të programeve të reja mësimore.

Mësimdhënësit e përfshirë në studim kanë dhënë sugjerime të ndryshme lidhur me ndryshimin apo plotësimin e programeve mësimore në aspekte të ndryshme të strukturës së programeve. Specifikat e sugjerimeve janë dhënë për secilën lëndë mësimore në pjesën e pasqyritit dhe diskutimit të rezultateve. Ato janë një orientim i mirë për koordinatorët e fushave kurrikulare që në fazën e finalizimit të programeve mësimore të klasave që ishin pjesë e studimit, të mbështeten në sugjerimet e mësimdhënësve, sepse ato ofrojnë disa argumente nga përvoja e tyre në mësimdhënie, si për anën përmbajtësore të programeve mësimore, po ashtu edhe për aspekte të ndryshme metodologjike.

Rekomandimet specifike që dalin nga diskutimi i rezultateve të studimit janë si në vijim:

Zhvillimi i programeve të reja mësimore. MASHT-it, përkatësisht Divizionit të Kurrikulave në MASHT, i rekomandohet që të adresojë me kujdes kërkesat e mësimeve për ndryshim apo plotësim të programeve mësimore, ku vlerësimet e mësimeve tregojnë se ka nevojë për rishikim. Sugjerohet që udhëheqja e Divizionit për kurrikula në MASHT t'i informojë të gjithë koordinatoret e fushave lidhur me rezultatet e këtij studimit të shpejtë, të zhvillojë një dinamikë pune për shqyrtim dhe analizë përmbajtësore të të gjitha kërkesave e sugjerimeve të mësimeve të përfshirë në këtë studim, veçanërisht atyre që lidhen me plotësimin e udhëzimeve metodologjike për zbatimin e programeve mësimore, të mbikëqyrë atë dhe të sigurojë finalizimin e programeve mësimore për këto klasa, si dhe dërgimin e tyre më të shpejtë në shkollat që janë në zbatim të kurrikulës së re. Gjithashtu, MASHT-it i rekomandohet të përshejtojë procedurat për përgatitjen dhe botimin e teksteve të reja mësimore në bazë të programeve të bazuara në kompetenca.

Për hartimin e programeve mësimore për klasat e tjera të ndiqet praktika e njëjtë, ku merren informata kthyes nga mësimeve të shkollave që prijnë në zbatim të kurrikulës së re, pastaj ato të përgatiten për tërë shkollat e Republikës së Kosovës. Por, konsultimet me mësimeve dhe mbledhja e informatave kthyes të bëhen para fillimit të vitit shkollor.

Monitorimi i vazhdueshëm dhe mbështetja e mësimeve gjatë zbatimit të programeve mësimore. MASHT-it, përkatësisht Inspektoratit të arsimit, i rekomandohet që të ndërtojë një sistem të qëndrueshëm të monitorimit të vazhdueshëm të mësimeve, me prioritet të mësimeve që janë duke zbatuar programet e reja mësimore, të ofrojë përkrahje për mësimeve në zbatimin e programeve dhe të orientojë për MASHT-in dhe partnerët format e mbështetjes për mësimeve, në bazë të nevojave të mësimeve.

Ndërsa, Drejtorive Komunale të Arsimit u rekomandohet që të hartojnë dhe të zbatojnë një platformë për mbështetje të vazhdueshme të shkollave dhe plotësimin e kërkesave bazike të tyre që lidhen me nevojat për zbatim të kurrikulës, si pajisjen e shkollave me materiale shpenzuese për procesin

mësimor, mjete mësimore të konkretizimit, pajisje të TIK-ut: llaptop, projektor, fotokopje, pajisje sportive dhe qasje të qëndrueshme në internet.

Vazhdimi i zbatimit të programeve të reja mësimore. Shkollave të përfshira në zbatimin e kurrikulës së re u rekomandohet që: (i) të bëjnë një vlerësim të fazës fillestare të zbatimit të kurrikulës së re dhe të zhvillojnë/rishikojnë planin e veprimit me aktivitete konkrete dhe bartës nga shkolla për të përmbushur detyrat dhe përgjegjësitë e shkollës në këtë proces. Plani të adresojë çështjet zhvillimore që përmirësojnë dhe avancojnë zbatimin e kurrikulës në nivel shkolle; (ii) të ndërtojnë një praktikë të mirë të mentorimit kolegjial për çështje të planifikimit dhe zbatimit të kurrikulës; (iii) të zhvillojnë një praktikë të mirë për informimin e prindërve lidhur me ndryshimet që sjell kurrikula e re dhe programet mësimore, si dhe për përfshirjen e tyre në aktivitetet e shkollës që lidhen me zbatimin e programeve të reja mësimore, dhe (iv) të fuqizojnë dhe funksionalizojnë organet profesionale në shkollë, në mënyrë që të mësuarit e përbashkët në nivel shkolle të bëhet i qëndrueshëm dhe të ndihmojë mësimdhënësit e klasave tjera që do të vazhdojnë me zbatimin e kurrikulës në vitet vijuese.

Përgatitjet e shkollave për fillimin e zbatimit të kurrikulës në vitin shkollor 2017/2018. Shkollave që nuk kanë qenë të përfshira në zbatim të kurrikulës së re në këtë vit shkollor u rekomandohet që të fillojnë me përgatitje të duhura për fazën e zbatimit të kurrikulës në shkallë vendi, duke filluar nga vetëvlerësimi i performancës së shkollës, për të vazhduar me marrjen e veprimeve konkrete në nivel të organeve qeverisëse dhe profesionale të shkollës, të cilat sigurojnë që informimi, sensibilizimi, përgatitja, organizimi dhe praktikimi i udhëheqjes së të mësuarit të përbashkët për konceptin dhe filozofinë e kurrikulës së re të jenë pjesë e përditshme e punës së shkollës.

## **BIBLIOGRAFIA**

1. *Devetaku-Gojani, H. (2011). Procesi i zhvillimit të Kurrikulit dhe i Planeve e Programeve mësimore në Kosovë 2001-2011. Kërkime pedagogjike - përmbledhje punimesh, 2011, (f. 136-164). Prishtinë, Instituti Pedagogjik i Kosovës.*
2. *Education Scotland. (2015). Community learning and development in curriculum for excellence: 1. Senior phase. Edinburgh, UK: Education Scotland.*
3. *Hamza, M. (2011). Kurrikula e arsimit bazë. Nevojat për rishikim, prirjet dhe konceptimi. Revista pedagogjike, 2011, (f. 136-164). [http://www.izha.edu.al/materiale/Revista\\_Pedagogjike\\_2011.pdf](http://www.izha.edu.al/materiale/Revista_Pedagogjike_2011.pdf)*
4. *Janaqi, G. (2014). Zhvillimi i kurrikulës së bazuar në kompetenca në Shqipëri: Përgatitjet për një proces të suksesshëm. Konferenca ndërkombëtare - Qasja e re kurrikulare sfidë e së ardhmes, Kumtesat, prezantimet dhe rekomandimet, (f. 77-92). Prishtinë, Ministria e Arsimit, e Shkencës dhe e Teknologjisë.*
5. *Kocani, A. (2008): Ushtrime me metodat e kërkimit sasior në shkencat sociale. 'Ufo Press'. Tiranë.*
6. *Koivula, P. (2014). Përvoja e Finlandës në zhvillim dhe zbatim të kurrikulës së bazuar në kompetenca: Si të mbështetet procesi i implementimit? Konferenca ndërkombëtare - Qasja e re kurrikulare sfidë e së ardhmes, Kumtesat, prezantimet dhe rekomandimet, (f. 51-62). Prishtinë, Ministria e Arsimit, e Shkencës dhe e Teknologjisë.*
7. *Koren, A. (2014). Roli i drejtorëve të shkollave në zbatimin e kurrikulës së bazuar në kompetenca. Konferenca ndërkombëtare - Qasja e re kurrikulare sfidë e së ardhmes, Kumtesat, prezantimet dhe rekomandimet, (f. 129-140). Prishtinë, Ministria e Arsimit, e Shkencës dhe e Teknologjisë.*
8. *Marsh, J. Colin. (2009). Koncepte themelore për ta kuptuar kurrikulumin. Botimi i katërt në shqip, Tiranë, Qendra për Arsim Demokratik.*

9. *Matthews, B./ Ross, L (2010): METODAT E HULUMTIMIT. Udhëzues praktik për shkencat sociale dhe humane. Qendra për Arsim Demokratik (CDE). Tiranë.*
10. *Mehmeti, S. (2015). Vlerësimet e shkollave pilot për procesin e zbatimit të kurrikulës së re 2014-2015. Kërkime pedagogjike - përmbledhje punimesh, 2015, (f. 5-22). Prishtinë, Instituti Pedagogjik i Kosovës.*
11. *Ministria e Arsimit, e Shkencës dhe e Teknologjisë.(2016). Korniza e Kurrikulës e Arsimit Parauniversitar të Republikës së Kosovës (e rishikuar). Prishtinë. <http://masht.rks-gov.net/uploads/2017/02/korniza-kurrikulare-finale.pdf>*
12. *Ministria e Arsimit, Shkencës dhe Teknologjisë.(2016). Kurrikulat Bërthamë të rishikuara për (i) Arsimin e parafillor dhe fillor, (ii) Arsimin e mesëm të ulët, dhe (iii) Arsimin e mesëm të lartë. Prishtinë. <http://masht.rks-gov.net/uploads/2017/02/kurrikula-berthame-1-finale-2.pdf>*
13. *Ministria e Arsimit, e Shkencës dhe e Teknologjisë. (2016). Programet mësimore të klasës përgatitore, klasave 1, 6 dhe 10. Prishtinë.*
14. *Morgan, N. (2014). Qasja e Skocisë në zbatimin e kurrikulës për përsosmëri: Si të mbështesim më së miri zbatimin në nivele shkolle? Konferenca ndërkombëtare - Qasja e re kurrikulare sfidë e së ardhmes, Kumtesat, prezantimet dhe rekomandimet, (f. 37-50). Prishtinë, Ministria e Arsimit, e Shkencës dhe e Teknologjisë.*
15. *Potera, I. (2014). Niveli i informimit të shkollave dhe qëndrimi i tyre për kurrikulën e re. Kërkime pedagogjike - përmbledhje punimesh, 2014, f. 45-72. Prishtinë, Instituti Pedagogjik i Kosovës.*